

Nicolau Primitiu i llur presidència a lo rat penat i proa. Un relat personal (1933-1935)

Nicolau Primitiu e sua presidência à rat penat e proa. Uma relação pessoal (1933-1935)

Nicolau Primitiu and his presidency in lo rat penat and proa. A personal story (1933-1935)

Alaitz ZALBIDEA BERENGUER¹

Resum: Aquest article tracta d'esbrinar, dins del context cultural i social de la dècada dels anys trenta, el model d'entitat valencianista escaient per al bibliòfil Nicolau Primitiu Gómez Serrano a partir dels seus textos de caire memorialístic, concretament el tom *Dietari (1932-1934)* i *Varia I (1934-1935)*, que coincideixen amb la seua presidència en les organitzacions Lo Rat Penat i Proa durant la Segona República Espanyola, un període d'efervescència valencianista. Les pàgines ens ofereixen una nova perspectiva, més personal i menys "institucional", de la història cultural del poble valencià i, més concretament, dels esdeveniments del món del valencianisme i llurs institucions.

Abstract: This article aims to find, within the cultural and social context of the decade of the 30's, the ideal model of valencianist institution for the bibliòfil Nicolau Primitivo Gómez Serrano based on his diaries, specifically *Dietari (1932- 1934)* and *Varia I (1934-1935)*, that coincide with his presidency in organizations such as Lo Rat Penat and Proa during the Second Spanish Republic, a period of Valencianist effervescence. The pages offer a new perspective, more personal and less "institutional" of the cultural history of the Valencian country, and more specifically, the events happened in the world of Valencianism and their institutions.

Paraules clau: Nicolau Primitiu – Lo Rat Penat – Proa – Dietaris – Memorialística – Segle XX.

¹ Filòleg i investigador. Universitat de València. *E-mail:* alaitzzalbidea@gmail.com.

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

Keywords: Nicolau Primitiu – Lo Rat Penat – Proa – Diaries – XXth Century.

ENVIADO: 19/03/2017

ACEPTADO: 13/04/2017

I. Estat de la qüestió

El bibliòfil Nicolau Primitiu Gómez Serrano (1877-1971) va escometre la tasca de deixar per escrit dia rere dia, des de l'any 1916 fins a la seua mort, l'any 1971, apunts d'una heterogeneïtat sense precedents, en què intercalava les anècdotes quotidianes amb breus assajos, mapes, fitxes gramaticals, teories toponímiques, lliçons de llengua i nacionalisme, etc. Fou durant la Segona República Espanyola quan el prohom valencià comença a escriure més assíduament; de fet, són els dietaris següents, els de de la Guerra Civil (una part dels quals, els escrits l'any 1936, ha estat l'única editada) aquells que contenen la major quantitat de pàgines i informació detallada d'aquell període tan convuls.

De l'època republicana es conserven, a l'arxiu familiar, dos volums força interessants amb els títols *Dietari* (1932-194) i *Varia I* (1934-1935), que coincideixen amb l'època de la seua presidència en importants entitats valencianistes com Lo Rat Penat i Proa, per la qual cosa les planes del dietari no estan exemptes d'una forta càrrega ideològica, ja que hi ultrapassa el plànol estrictament institucional i s'hi escolen confessions personals relacionades, sobretot, amb el seu model d'entitat, que exposarem seguidament tot tractant d'analitzar les seues afirmacions en el seu context.

Així mateix, amb la informació que n'hem poat, i principalment des de la perspectiva primitivesca, valorarem la idiosincràsia d'ambdues institucions i el paper que tingueren en la unificació del valencianisme cultural i en les relacions amb la resta de territoris del domini lingüístic.

II. La presidència de Lo Rat Penat (1933-1935)

D'antuvi, per entendre a quin model ratpenatista feia referència el patrici quan es lamentava que mancaven “ratpenatistes a Lo Rat Penat” ja que “l'esperit que infongué als hòmens de la Renaixença a fundar-lo ha desaparegut” (CCCXCVIe del *Varia I 1934-1935*) caldria que ens remetéssem a les paraules del seu fundador, Constantí Llobart, en el discurs inaugural de la Societat, el 31 de juliol de 1878²:

No, valencians, no es morta nostra expresiva llengua llemosina, com los seus malhavrats inimichs semblaba desijaben, gracias als generosos esforços de nostres germans de Catalunya y de les illes Mallorques, esforços generosos que de hui en avant debem nosaltres ab tot fervor imitar, ya que per sort triunfant y victoriosa, encara que un poch tardívola, s'alça hui tota engalanada ab lo traje de festa, com verginal doncella que al temple á desposarse anara, pera tornar, per fi, á ser altra vegada la que fon sempre.

Efectivament, els objectius del nou president de l'entitat passaven per deslliurar-se de la vella política de la Societat d'Amadors i apostar per una renovació absoluta, amb la qual cosa es veurién afectats els antics estatuts de l'organització i s'evitaria l'ancoratge que els vells costums jocfloralescs havien produït. Per tant, per tal d'evitar l'immobilisme habitual de Lo Rat Penat, Nicolau Primitiu havia proposat, en el discurs pronunciat en la seua presa de possessió com a president el 8 de gener de 1933³, dur a terme algunes iniciatives que sintetitzarem tot seguit:

- Augmentar el número de socis de Lo Rat Penat per a resoldre la difícil situació econòmica de l'entitat.
- Recordar el passat gloriós i les actuacions dels vells membres de Lo Rat Penat no com a element romàntic i de “líric platonisme”

² Llobart, C. (1878): *Excel·lències de la llengua llemosina. Discurs panegíric llegit en la solemne sessió inaugural de Lo Rat Penat, Societat d'amadors de les glòries de València i son antich Realm, celebrada la nit del 31 de Joliol del present any 1878, en lo Pabelló de Excel·lentísim Ajuntament en la fira de l'Alamera, per en Constantí Llobart, Sócio de mérit de varies corporacions científiques y literaries.* València. Empremta Emili Pasqual.

³ La institució va publicar 500 exemplars, algun dels quals es pot trobar a l'arxiu familiar de Nicolau Primitiu, a Rocafort. A més, hi ha la referència en la tesi, encara sense publicar, de Climent, J. D. (2008): *L'obra valencianista de Nicolau Primitiu Gómez Serrano.* València. Universitat de València., gràcies a la qual hem pogut extraure alguns d'aquests punts.

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

sinó com a eina present de recobrament identitari, “desig de recobrament”; i “daler d'autonomia i nacionalisme”.

- Encetar una “orientació totalisadora” en què el valencianisme de totes les tendències hi siga present per tal de crear un valencianisme estricte, superador d'estèrils rivalitats i, alhora, establir coordinació entre les diferents comarques del país.
- Aconseguir que Lo Rat Penat tinga una presència molt més activa en la vida cultural valenciana, sense caure en la politització.
- Reformar els estatus de l'entitat tot obrint l'organització a la societat valenciana. Encara més, recuperar els “dijous clàssics” de Lo Rat Penat per tal d'organitzar cicles de conferències, exposicions...

Aquesta fou la difícil tasca que el patrici pretenia escometre, en contra de qualsevol resquill de displicència dins de l'entitat, hereva dels costums jocfloralescs regionalistes. De fet, ja el segon punt trencava les línies generals de la societat d'amadors: Teodor Llorente, considerat durant els últims anys un dels escriptors amb la llengua més acurada de tota la història de Lo Rat Penat⁴, posseïa, segons Sanchis Guarner, un historicisme “només enyoradís, i no oblidar que l'enyorança mai no és res més que un plany per un bé perdut, sense l'explícita voluntat de lluita per tal de recobrar-lo (1978: 49).

En acabar el jorn, en deixava constància, d'aquella presa de possessió, a les pàgines del volum anterior del nostre estudi, el *Dietari 1933-1934*:

Acabe de prendre possessió de la presidència del Rat Penat. Poca gent, Els havem llegit un manifest de les nostres orientacions. Ens han aplaudit molt. Devem haure agradat, car la majoria eren dretes i apenes n'hi havia dels votants nostres i hagueren pogut aprofitar l'ocasió per a mostrar la llur hostilitat.

Estem satisfet; mes ja tornarem a parlar dins d'un any.

D'ençà de la seua possessió, però, són diverses les vegades que reflecteix, en la seua escriptura personal, el mateix pessimisme que adopta amb la resta dels aspectes relacionats amb el reviscolament identitari i el moviment

⁴ Vegeu Roca, R. (2004): *Teodor Llorente, el darrer patriarca*. València. IIFV. Bromera.

valencianista, sempre insuficient al seu parer. No cal ni dir que aquest posicionament no públic, arrecerat en els folis memorialístics, contrasta amb el seu vitalisme habitual que bastia els seus discursos o les seues obres publicades⁵. A tall d'exemple, el patrici escrivia aquestes línies només dos mesos després de la seua presa de possessió, el 13 de març de 1933:

El Rat Penat, societat d'amadors, em porta més faena que un porc, com diuen en el meu poble. M'absorbix quasi tot el meu temps. Lo trist és la poca col·laboració que trobe perquè, a part de Ferrer Verger, que es sacrifica(...)la major part dels càrrecs ni tan sols a les juntes vénen.

Obertura de curs 1933-1934 de Lo Rat Penat. Arxiu del museu etnològic de Dénia.

Durant aquest període, el 24 de maig de 1934, arriba a afirmar que “la transformació de Lo Rat no és tan fàcil com pareix ad alguns”. De fet, els intents renovadors fracassen una vegada rere l'altra i, ni en la teoria –ni sobretot, en la pràctica– aconseguí actualitzar completament els estatuts ni completar els seus projectes. Ja en el volum *Varia I (1934-1935)* no són

⁵ Vegeu els seus opuscles més famosos, com Gómez Serrano, N.P. (1936): *El bilingüisme valencià*. València. Imp. Josep Melià, o *La llengua valenciana a l'escola*. València. Mp. Vicent Cortell; o qualsevol dels discursos que va pronunciar al llarg de la seua vida, així com també els treballs que publicà a la revista *Sicània*.

poques les voltes que posa en dubte la real renovació de Lo Rat Penat, de manera que denuncia reiteradament l'anacronisme acomodatici de la societat d'amadors:

La Junta i jo estem divorciats, car mentres jo tinc un concepte de Lo Rat Penat curiós i transcendental, aquella no li dóna importància a res i no li interessa mes que passar el bienni de la millor manera possible(...). La junta o és inconscient, en qual cas és un obstacle per a la marxa i transformació de la societat, o, deliberadament, és oposta als meus projectes i ni en un ni en altre cas puc continuar a la presidència(...). El fracàs per a mi està al futur si continue a la presidència, puix que demostraria acceptar el punt de mira dels demés. Els qui esperen de mi es desenganyarien alafí i jo hauria segut còmplice d'una situació que repudie.

Així com també hi mostra la seua cara més personal un any abans, durant el mes de juliol de l'any 1934, en què medita l'opció de dimitir com a president de Lo Rat Penat⁶:

Alguns (Monmeneu, Sanmartín) i altres es sorprenen de que jo diga i parle del president que m'ha de substituir, i diuen que si me'n vaig, el Rat Penat es mor.

Açò no deixa d'ésser una manera d'afalagar la vanitat de u, sens més conseqüències.

És necessari que es previngam en contra d'aquests cants de sirena i que preparem el terreny per a deixar la presidència a son degut.

Si nosatres continuàrem, perdriem el temps miserablement, car havem perdut més d'un any dels nostres projectes.

Les juntes (l'anterior i aquesta) s'han mostrat insensibles als nostres plans, car al presentar-los no hac trobat caliu ni defensors, i al retirar-los no hac trobat qui els remembrara i els posara sus el tapet. (XXXVIII).

Malgrat aquestes dificultats, que no només s'esdevenien al si de l'entitat sinó també externament a causa de la polarització social de llavors, i de les nombroses queixes del mateix president per la desídia ratpenatista, Nicolau

⁶ Cal advertir, però, que no només va continuar al front de l'entitat sinó que, a més, exercí de president de l'entitat per segona vegada l'any 1958. Vegeu IGUAL ÚBEDA, Antoni (1959): *Història de Lo Rat Penat*. València. Ajuntament de València; GÓMEZ CASAN, R. (1997): *Nicolau Primitiu Gómez Serrano (1877-1971). Una aproximació a la seua vida*. València. Generalitat Valenciana.

Primitiu va poder reformar mínimament els estatuts, va portar a terme nombrosos homenatges a il·lustres personatges valencians i inaugurarà les Jornades de Renaixença. A més, es va crear l'orquestra de Lo Rat Penat i, gràcies a l'ajuda de Rafael Raga, l'organització gaudirà d'un programa radiofònic a Unió Ràdio València.

Però, sobretot, cal destacar la postura clara i decidida que adoptà el patrici pel que fa a la política lingüística i nacional de l'entitat, tot impulsant el lema "València enans e aensús" i superant el regionalisme imperant de la societat d'amadors que, traduït a l'aspecte lingüístic, suposava continuar anant amb mitges tintes. En la Junta de Govern de 4 d'abril de 1833, es decideix, llavors, assistir als actes on es puga parlar en "llengua valenciana, idioma oficial de Lo Rat Penat", i més avant s'estudia la possibilitat de crear escoles per a ensenyar valencià⁷.

No debades, i tal com observem en alguns capítols del dietari *Varia I (1934-1935)*, els mateixos companys del prohom reconeixen l'esforç que hi esmerçà quan, després d'haver cedit la presidència a Josep Monmeneu, lamenten que no continue al capdavant de la institució (capítol CLXV), tot afirmant la mala situació posterior a la seua presidència (capítol CCLXXI) i àdhuc proposant-lo com a mantenidor dels Jocs Florals (capítol CCXCIX). Reproduïm un fragment del 7 de novembre de 1934, poc abans de dimitir, que il·lustra el tedi acumulat:

La nova candidatura de Lo Rat Penat la van a formar, per lo vist, els mateixos, exceptat jo, perquè no admet. Preferien ara endossar-me la presidència de la secció de filologia, a lo que m'he oposat. Tindria gràcia després de lo passat! Esta gent no té sentit comú. És inútil que li diga i explique una i atra volta la meua posició. Els vindria bé alamon que jo continuara servint de para-llamps a tota la càfila d'inútils emboscats a la Junta de Govern.

⁷ Per a tindre una visió succinta de la història de l'idioma valencià a les escoles, vegeu Moliner, V.; Miquel, C.; Pitxer, T.; Conca, M.; Lacuesta, M. (1976) *Escola i llengua al País Valencià*. València. Col·lecció 3 i 4. També són interessants les obres que estudien la figura de Carles Salvador, capdavanter en la defensa de l'ensenyament del valencià a l'escola, en relació amb aquest tema, com poden ser Casanova, E.; Climent, J.D. (2016); *Carles Salvador (1893-1955). Escriptor, gramàtic, mestre*. València. AVL; o Simbor, V. (2008) *Carles Salvador. 1893-1955*. Barcelona. Fundació Josep Irla.

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

De fet, fins i tot durant aquesta complicada presidència, Nicolau Primitiu gosà d'intentar aglutinar totes les tendències, com conta el mateix dia:

Tamé quan anaven a elegir-me a mi, un senyor digué que les juntes no devien ésser tan de dreta i no obstant fon ell el que al poc de temps va dimitir i donar-se de baixa per no estar conforme ab l'orientació política que jo li havia donat a Lo Rat, total perquè havia lograt reunir a l'estrat de Lo Rat en les conferències a tots els presidents de totes les tendències polítiques del valencianisme, cosa que mai s'havia lograt i que em tem que no es torne a conseguir (cap. CLXXI).

Per tal resumir aquest intens però malaguanyat període ratpenatista, citem les paraules de l'investigador Josep Daniel Climent: “[Nicolau Primitiu] imprimí a la vella i caduca societat de Lo Rat Penat una saba i una energia desconeguda fins aquell moment, i que en aquest període la convertí en un lloc de trobada de les diverses tendències del valencianisme, encara que només de manera puntual. Ara bé, el seu objectiu d'aixoplugar sota les ales del drac alat el bo i millor del valencianisme no pogué ser. Un període polític i social tan convuls com aquests dos anys de la República impedièn la unitat d'acció en molts camps, i ni tan sols el de la cultura pogué escapar de la polarització social del moment” (1020: 2008).

III. La presidència de Proa (1935-1936)

D'altra banda, i enmig d'aquesta situació personal no gaire engrescadora en relació amb la situació ratpenatista, arribaven des de Castelló algunes propostes per a unificar definitivament el valencianisme, com es pot observar en escorcollar la correspondència establida entre el patrici i els membres de la Societat Castellonenca de Cultura⁸.

En qualsevol cas, es pretenia materialitzar allò que Joaquim Reig⁹ va teoritzar una anys abans, el 1934, en el seu opuscle *Concepte doctrinal del valencianisme*

⁸ Moltes d'aquestes cartes es conserven als “Arxius Personals i Institucionals de la Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu”, la referència digital de les quals es pot trobar a: http://bv.gva.es/documentos/arch_pers_inst/f_pers_fam/Nicolau%20Primitiu_val.pdf

⁹ Joaquim Reig (València, 1896- Madrid, 1989) fou un advocat que tingué una gran influència en el món polític valencianista. L'any 1917 funda, junt amb Ignasi Villalonga, amb qui mantingué una estreta relació, Unió Valencianista Regional, i és, alhora, director del diari *La Correspondència de València*. L'any 1931 és triat regidor de l'Ajuntament de València i el 1933 presideix el Centre d'Actuació Valencianista, des d'on, juntament amb el setmanari *El Camí*, plasmarà les seues idees. Per a trobar diverses biografies força

(1932), en què propugnava l'anomenat “valencianisme totalitari”, que passava per superar les diferències ideològiques i reunir totes les tendències del valencianisme; és a dir, defensar “la unió política de tots els valencians en benefici de l'interés global del País. Era en realitat el mateix projecte assajat ja per Ignasi Villalonga des del 1918 al 1923 amb la Unió Valencianista, filla ideològica de les idees de Prat de la Riba i Cambó” (Simbor 1988: 123).

Aquesta estratègia, portada a terme per les branques més conservadores, no fructificà atesa l'oposició dels grups valencianistes d'esquerra, principalment l'Agrupació Valencianista Republicana.

El susdit model de valencianisme fou defensat des de l'organització Proa, impulsada pel castellonenc Gaetà Huguet¹⁰ després de diverses negociacions amb tots els sectors, tot i que topà ben sovint amb diversos entrebancs. Nicolau Primitiu fou, per a Huguet, el perfecte candidat per a presidir l'entitat, ja que ell sempre s'havia “situat per damunt de les diverses ideologies que tan intensament s'expressaven al període republicà”, atès que “per a ell, l'única manera d'aconseguir resultats positius pel que feia a la recuperació de la nostra personalitat política, cultural i lingüística consistia en la unitat de tots els grups valencianistes, per damunt dels interessos partidistes” (Climent 2008: 61).

A més, moltes eren les figures que optaven per deixar de banda el model ratpenatista per considerar-lo insuficient per als temps que corrien; de fet, Vicent Rodríguez, vicepresident de l'Agrupació Valencianista Escolar, arribà a afirmar que, fins a aquell moment, el valencianisme havia estat “estàtic i s'ha conformat en cantar ‘himnos’ els dies de gran gala i després retirant-se un atra vegada a la quietut, a la pau, a la deisadesa”¹¹.

completes del món valencianista dels segles XIX i XX, vegeu www.memoriavalencianista.cat, un projecte iniciat l'any 2012 per la fundació Josep Irla, amb l'assessorament de personalitats integrades en la Universitat de València, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i l'Institut d'Estudis Catalans.

¹⁰ Gaetà Huguet i Segarra (1882-1959) fou un històric polític republicà valencianista que va fundar, l'any 1934, Esquerra Republicana del País Valencià, a Castelló. Va tindre un paper decisiu en la gestació de les Normes de Castelló de 1932. Va estar exiliat a França durant la postguerra des d'on mantingué contacte amb importants personatges del catalanisme polític com Pompeu Fabra i altres personalitats del món republicà. La fundació de Proa fou una de les majors aportacions al valencianisme cultural de tota la història.

¹¹ *El Camí*, 39, 26 de novembre de 1932. Extret de Climent (2008:500)

Les pàgines del volum ens narren, prou fidelment, el procés de creació de l'entitat: el 8 de febrer de 1935 (capítol CCXLVI) Nicolau Primitiu comenta, de passada, la voluntat de Gaetà Huguet per “compulsar voluntats i veure si seria possible una unió o col·laboració de tots els valencianistes, deixant a part diferències i lliures els partits”. La idea era, llavors, l'embrió del que seria posteriorment l'organització, el nom de la qual no apareix fins l'1 d'abril de 1935, al capítol CCLXXV: “Novament ha estat en Gaetà Huguet a parlar-me de les bases per a la nova agrupació cultural valencianista de propaganda i intercanvi que té per nom *Proa*”.

Semblava que les gestions d'Huguet fructificaven de manera satisfactòria, tot i que, com se'ns desprén del dietari, el procés esdevingué llarg i costós, com passa sovint amb qualsevol pacte polític o cultural que pretenga superar posicions massa ortodoxes i en què hi puga haver discrepàncies internes: “Huguet de Castelló està fent uns treballs per a la unió dels valencianistes i ha fracassat per l'egoisme de les agrupacions valencianistes” (31 de març de 1935, capítol CCLXXIV).

Benaauradament, la primera reunió del consell de l'entitat es va poder portar a terme el diumenge 28 d'abril de 1935, la crònica de la qual hi apareix als folis amerada amb un estil vertaderament personal que ens contagia el sentiment positiu del patrici, que no era sinó un enamorat de la causa nacional i, com a tal, mostrava una enorme sensibilitat i preocupació cap als intents per portar avant la nova “renaixença valenciana”¹² a què ell moltes voltes feia referència:

Es donà per constituït el consell de Proa i jo li hac dirigit frases d'agraïment verdaderament emocionat al patrici Huguet, fill del patrici Huguet, qui tant i tan desinteressadament treballa i hau treballat per la renaixença de la pàtria valenciana, demanant que el nostre primer acord siga manifestar-li est intens agraïment i prometer-nos fer-li un homenatge per al dia que el consell de Proa estiga ben assegut i puga ésser segur de que assolisca l'èxit que es mereix Huguet. (CCXCVI)

¹² Hem tractat, en altres ocasions, el concepte de “Renaixença” en Nicolau Primitiu a partir de textos com Gómez Serrano, N.P. (1935) *La Renaixença i el Romanticisme a Lo Rat Penat/Discurs pronunciat pel senyor Nicolau Primitiu a la sessió d'obertura del curs 1934-1935*. València. Edicions Acció; o (1966) “La decadència de la llengua valenciana i son origen” dins *Nostres Fauelles. Contes-Narracions-Estudis*, pp. 38-61. València. Sicània. Vegeu Zalbidea, A. (2015) “Nicolau Primitiu and the Interest on the Cultural Legacy of the Kingdom of Valencia” dins *Mirabilia Journal* pp. 258-263.

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

Eixe mateix dia, es repartiren els càrrecs de l'organització:

Després es va llegir el manifest que s'hau de donar a La Publicitat, éssent aprovat. A continuació. I per unanimitat, foren proclamats els càrrecs de president: Nicolau Primitiu; secretari general: Adolf Pizcueta; tresorer: Soto; i administrador: Navarro Borràs. Els demés vocals. Huguet delegat a Castelló.

Al capdavant, el missatge inaugural de Proa va ésser rebut amb més simpatia pel patrici, i és que, *a priori*, deixava al descobert una altra manera d'entendre el valencianisme. Tot seguit reproduïm part del susdit discurs, pronunciat pel mateix Gaetà Huguet¹³:

Fa només unes setmanes estudiava jo la possibilitat de constituir un organisme valencianista de caràcter totalitari; un organisme que dirigira i coordinara les activitats valencianistes en el seu aspecte cultural, en el seu aspecte patriòtic o en el seu doble aspecte cultural i patriòtic alhora (...) En discórrer així hi trobava una coincidència absoluta entre la posició teòrica que a més a més anava jo acaronant i la meua actuació valencianista de tota la vida; puix que allí on he trobat un valencianista de qualsevulla tendència que fóra –però que cregués que Pàtria sols n'hi ha una i que esta és la Pàtria Valenciana-, he volgut trobar en ell un amic.

Conseqüent amb esta norma, en les meues relacions amb els valencianistes he curat sempre de col·locar en primer terme les afinitats que amb ells m'unien i, en darrer lloc, les divergències que en tot cas ens podrien separar.(...) I tot açò m'obliga de manera inexcusable a aprofitar esta ocasió que s'em [sic] presenta per saludar en les vostres persones tot el valencianisme, i per donar-vos les gràcies més sentides i més sinceres que em siga donat expressar i això per diversos motius; el primer dels quals perquè esta acollida tan fraterna ha honorat la meua persona; després, perquè permetrà la constitució de PROA; i encara perquè el decurs de les gestions ha estat un període en el qual s'han conreat les relacions de germanor que cal conservar sempre entre els homes i els pobles del País Valencià. PROA assolix des d'avui vida plena i real i pot tindre en la ressurrecció [sic] de la nostra ànima nacional la mateixa influència que atres organismes de tendència semblant han exercit en atres pobles renaixents si, a més del nostre esforç i del nostre entusiasme patriòtic hi posem també aquell esperit de convivència i sacrifici que cal que anime les obres col·lectives. Brinde per la vostra salut i per la Pàtria Valenciana!

¹³ “Paraules d’En Gaetà Huguet, en constituir la nostra entitat” dins *Timó*. “Butlletí de Proa, Consell de Cultura i Relacions Valencianes”; núm. 1, juliol de 1935. València.

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

A partir de la fundació de Proa, Nicolau Primitiu desenvoluparà una incessant activitat al si de la presidència de l'entitat, en què, entre altres coses, destacaran iniciatives com la confecció d'un diccionari, les col·laboracions amb Lo Rat Penat o amb la Societat d'Autors Valencians, l'organització del Congrés Internacional de Llengua Catalana, l'impuls de la diada del 9 d'octubre junt amb altres organitzacions valencianistes, etc. A més, el butlletí Timó anava publicant mensualment articles i estudis de tipus cultural i patriòtic. Totes aquestes activitats, unides a les nombroses tertúlies, reunions de Junta a la seu i debats i problemes interns, són narrats des del dia de fundació de Proa fins al final del segon volum.

III.1. La visita de Pompeu Fabra a València

Un dels esdeveniments més cridaners d'aquest període per al valencianisme, que es va succeir encara amb Nicolau Primitiu com a president de Proa i que és reflectit en les pàgines del dietari, és la visita de Pompeu Fabra al País Valencià durant els dies 23 i 26 de novembre de 1935, que fou la tercera estada del mestre en terres valencianes¹⁴, precedida per dos viatges anteriorment fets durant els anys 1918 i 1930.

El motiu d'aquesta visita fou, segons ens conta el número 79, del 30 de novembre, el setmanari *Acció. Periòdic Setmanal al Servici de la Pàtria Valenciana*, “visitar les entitats valencianistes de la ciutat i de Castelló de la Plana, per tal de canviar impressions amb els dirigents, copçar [sic] l'estat actual del moviment cultural i patriota del nostre poble i estrényer les relacions dels pobles de la Confederació” (Ferrando 2000:136). Fabra fou acompanyat per persones de molta influència dins l'entorn de l'Institut d'Estudis Catalans, com foren el director de l'Editorial Barcino, Josep Maria de Casacuberta, i els professors Ramon Aramon i Serra i Joan Coromines.

Aquests s'aturaren a Castelló el dia 23 per entrevistar-se amb Salvador Guinot, Àngel Sánchez Gozalbo, Gaietà Huguet i Lluís Revest. La premsa valenciana es féu ressò d'aquesta visita que, al cap i a la fi, era un intent del Fabra, assessorat per persones de confiança com Jaume Bofill i Mates, per acostar les

¹⁴ Per a obtenir més informació sobre aquests viatges, consulteu Ferrando, Antoni (2000) “Fabra i el País Valencià” dins *Simposi Pompeu Fabra*. Barcelona. IEC.

variants valenciana i catalana per a la creació d'una llengua literària digna i lliure d'impureses¹⁵.

Tot i que la visita pretenia obtenir una visió global de l'estat de la llengua i del valencianisme, els patricis catalans aprofitaren l'avinentesa per entrevistar-se amb Nicolau Primitiu i Sanchis Guarner, que es trobaven preparant la "Llista de noms de Municipis de llengua valenciana", la primera part de la qual fou publicada un mes després, al desembre de 1935, a la revista *Timó*¹⁶. Cal recordar que el patrici valencià continuava treballant intensament en Proa, però ja no exercia de president en Lo Rat Penat, malgrat la seua estretíssima relació amb la societat d'amadors.

És interessant la visió, encara que redactada de manera breu i concisa, que el patrici aporta sobre la visita d'aquests homenots del catalanisme de principis del segle XX, la qual podem trobar entre els capítols CCCCXLIX i CCCCLI. A partir d'aquest moment, a més, Nicolau Primitiu establirà un relació epistolar amb ells i amb altres personatges rellevants de l'Institut d'Estudis Catalans fins al final de la seua vida¹⁷.

El mateix dia 23, l'autor redacta aquestes paraules al dietari:

Esta nit havem rebut a Proa la visita de'n Pompeu Fabra acompanyat per Casacuberta, Corominas (fill d'en Pere Coromines) i Aramon.

¹⁵ Las Provincias titulà l'esdeveniment "Intercambio cultural. Pompeyo Fabra en Valencia" (26-XI-1935, p.3). El periòdic El Mercantil Valenciano, per la seua banda, el titulà "Pompeyo Fabra en Valencia" (26-XI-1935, p.3).

¹⁶ Aquesta llista fou un paper primerenc del que era l'objectiu principal: realitzar un nomenclàtor toponímic del País Valencià, idea que la Guerra Civil va esquartermar i no serà fins a finals de la dècada dels seixanta que Manuel Sanchis Guarner completarà l'estudi amb algunes contribucions amb la publicació *Contribució al Nomenclàtor Geogràfic del País Valencià* (1966). Barcelona. Institut d'Estudis Catalans.

¹⁷ La correspondència entre els membres de l'Institut d'Estudis Catalans i l'autor es pot trobar a l'arxiu institucional de l'IEC, al qual ha pogut accedir el professor Antoni Ferrando i ens ha facilitat, generosament, còpia de cadascuna de les cartes enviades o rebudes per acadèmics com Ramon Aramon i Serra o el secretari de la institució, Jordi Carbonell. A més, consta el acta del 21 de gener de 1972 el dolor pel traspàs del patrici, la qual cosa portà a l'entitat catalana a publicar una necrologia al seu honor en els anuaris de l'IEC dels anys 1971 i 1972 (carta rebuda per Manuel Sanchis Guarner el 20 de desembre de 1972).

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

Havem canviat d'impressions aprop del moviment nacionalista per tot arreu. Fabra no vol sabre res d'una València separada de Catalunya.

Havem quedat en reunir-se demà a dinar al restaurant dels "Viveros". El dilluns per la vesprà vindran a casa Sanchis Guarner i Corominas per a terminar la ceda dels noms valencians de les poblacions lingüísticament valencianes. A les sis anirem al C.C.V., on acudirán en Fabra i els demés i d'allí anirem a Lo Rat Penat.

El dia 24, així mateix, hi escriu:

Ens reunim a dinar els catalans, quasi tots els consellers de Proa, Donderis i Sanchis Guarner. Reina gran animació i cordialitat. En Fabra és un gran decidor.

Am Colominas [Coromines], Sanchis i Alamon parlem de llengua i fonètica i, després, passejant cap a dins València, parlant de toponímia romanem tot sols Colominas i yo. Els demés ens han desaparegut.

Enmig de la crònica de l'esdeveniment, Nicolau Primitiu no s'està de reflectir a les pàgines molts dels seus pensaments, que no són una altra cosa que la reafirmació de la seua ideologia (possiblement en veure la concepció lingüística i nacional dels susdits homenots del catalanisme cultural i polític, amb els quals difícilment hi coincidiria al cent per cent); en aquest cas, més aviat de caire onomàstic, la qual cosa sempre va suposar-li un problema atesa la reticència del poble valencià a acceptar el nom de "catalana" per a la llengua pròpia¹⁸: *Esta dèria del nom ens tindrà sempre separats del poble.*

A tall de conclusió

Amb tot plegat, podem afirmar que l'escriptura personal de Nicolau Primitiu Gómez Serrano -més concretament aquests toms escrits durant el període de la Segona República Espanyola-, allò que hem anomenat en altres ocasions "literatura memorialística" per la seua amplitud temàtica i heterogeneïtat formal tot tenint com a objectiu deixar-hi constància escrita per a la posteritat, ens ofereix una nova perspectiva històrica que, en el cas que ens ocupa, és d'especial interès per la posició social del patrici.

¹⁸ L'any 1925 proposava el nom de Bacavés (balear-català-valencià) per a referir-se al conjunt de la llengua (i, en conseqüència, confederació bacavesa per a referir-se al territori), el qual reivindicava en totes les seues obres editades i inèdites des d'aquell moment.

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

Els toms *Dietari (1932-1934)* i *Varia I (1934-1935)* fan avinents no només els debats i les picabaralles dels personatges del valencianisme cultural i polític del moment, sinó que també presenten una crònica notablement allunyada de les versions oficials conegudes, la qual cosa ens fa veure un Lo Rat Penat decadent, ja amb poc de pes dins del món intel·lectual valencià i hereu de les antigues fórmules regionalistes que l'autor pretenia superar malgrat l'ancoratge de la societat d'amadors, que es mostrà poc decidida a portar a terme els canvis proposats pel prohom.

L'organització Proa, però, amb Nicolau Primitiu com a president, va atenuar l'excessiva polarització social d'aleshores i realitzà una tasca encomiable en la unificació de totes les tendències valencianistes i a l'hora d'estretir llaços amb la resta de territoris catalanoparlants. Un treball al qual el patrici, sempre dins de les seues peculiaritats, va donar suport i pel qual se sentí disposat a participar en pro de la dignificació i engrandiment de la confederació "bacavesa". El model d'entitat valencianista de Nicolau Primitiu Gómez Serrano estava, *grosso modo*, lluny del que fou Lo Rat Penat durant els anys trenta (i possiblement durant tot el segle XX a sabuda del plantejament regionalista general de la societat d'amadors, que contrasta amb el de l'autor, nacionalista convençut) i més a prop de projectes com el de Proa, que va ser esbocinat, malauradament, per la Guerra Civil Espanyola.

Bibliografia

- CASANOVA, E.; CLIMENT, J.D. (2016): *Carles Salvador (1893-1955). Escriptor, gramàtic, mestre*. València. AVL.
- CLIMENT, J.D. (2008): *L'obra valencianista de Nicolau Primitiu Gómez Serrano*. València. Universitat de València.
- FERRANDO, Antoni (2000): "Fabra i el País Valencià" dins *Simposi Pompeu Fabra*. Barcelona. IEC.
- GÓMEZ CASAN, Rosa (1997): Nicolau Primitiu Gómez Serrano (1877-1971). Una aproximació a la seua vida. València. Generalitat Valenciana.
- GÓMEZ SERRANO, Nicolau Primitiu (1934-1935): *Dietari Varia I*. Inèdit.
- (1932-1934): *Dietari*. Inèdit
 - (1936): *El bilingüisme valencià*. València. Impr. Josep Melià.
 - (1936): *La llengua valenciana a l'escola*. València. Impr. Vicent Cortell.
 - (1964): "On naix el Rialme de València" dins *Sicània. Contes- Narracions-Estudis* (núm. XII, pp. 43-47).

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

- (1966): “La decadència valenciana i son origen” dins Sicània. Contes-Narracions-Estudis, núm. XV, pp. 38-60.
- IGUAL ÚBEDA, Antoni (1959): *Història de Lo Rat Penat*. València. Ajuntament de València.
- LLOMBART, C. (1878): *Excel·lències de la llengua llemosina. Discurs panegirich llegit en la solemne sessió inaugural de Lo Rat Penat, Societat d'amadors de les glòries de València i son antich Realm, celebrada la nit del 31 de Joliol del present any 1878, en lo Pabelló de Excel·lentíssim Ajuntament en la fira de l'Alamera, per en Constantí Llobart, Sócio de mérit de varies corporacions científiques y literaries*. València. Empremta Emili Pasqual.
- MOLINER, V.; MIQUEL, C.; PITXER, T.; CONCA, M.; LACUESTA, M. (1976) *Escola i llengua al País Valencià*. València. Col·lecció 3 i 4.
- HUGUET, Gaetà (1935) “Paraules d'En Gaietà Huguet, en constituir la nostra entitat” dins Timó. “Butlletí de Proa, Consell de Cultura i Relacions Valencianes”; núm. 1. València.
- ROCA, R. (2004): Teodor Llorente, el darrer patriarca. València. IIFV. Bromera.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1966): *Contribució al Nomenclàtor Geogràfic del País Valencià* (1966). Barcelona. Institut d'Estudis Catalans.
- (1978): *El sector progressista de la Renaixença valenciana*. València. Universitat de València.
- ZALBIDEA, A. (2015): “Nicolau Primitiu i l'interès pel llegat cultural del Regne de València”, dins *Mirabilia Journal*; pp. 258-263.

Webgrafia

Arxius Personals i Institucionals de la Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu:
http://bv.gva.es/documentos/arch_pers_inst/f_pers_fam/Nicolau%20Primitiu_val.pdf

Memòria valencianista. La hiperenciclopèdia històrica del valencianisme:
www.memoriavalencianista.cat